

האנייה SAN FILIPE ('מולדת' בהמשך) נבנתה במספנת MVG בשבדיה בשנת 1876 כאניית נוסעים בשם S.S SAMUEL GUSTAF HERMELIN היא הייתה מצוידת במנוע קיטור, אורכה היה 53 מטר ורחבה 7.7 מטרים, דחי האנייה עמד על 750 טון.¹ בשנת 1919 הוסבה לאניית מטען כללי ונקראה S.S Egil. בהלך מלחמת העולם השנייה פעלה בשירות הצי השבדי וב-28 באוקטובר 1946 נמכרה לחברה פנמית בשם Compania Cerro Pando de Navegacion, זו הייתה 'חברת קש' שהוקמה על ידי המוסד לעליה ב' לצורך הרכישה. במעמד במכירה שונה שמה ל SAN FILIPE.² לאחר הרכישה הועברה הספינה באמצעות צוות שכיר למרסיי שם החלו בהכנתה להובלת מעפילים.

האנייה הייתה במעקב רצוף מרגע מכירתה. המודיעין הבריטי ידע על רכישתה (יחד עם 'סן מיגואל, ו'סן בזיליו') ועקב אחרי העברתה למרסיי.³ כשהייתה במרסיי ניסה משרד החוץ להפעיל לחץ על ממשלת פנמה למחוק את האנייה מרשומותיה אך הקונסול הפנמי לא עשה זאת בתואנה של חוסר שיתוף פעולה מצד שלטונות הנמל.

ההכנות במרסיי כללו הוספת מבנים על הסיפונים והתקנת דרגשים במבנים ובמחסנים.⁴ על גג המבנה נקשרו 100 רפסודות הצלה עבור 1,500 מעפילים. לקראת יציאתה לים הגיע לאנייה צוות המלווים, כמפקד נתמנה איש הפלי"ם פבי גבר וכמלווים אלכס שכט (דותן) וגד היילברון גם הם אנשי פלי"ם. עוד הצטרפו כמלווים אהרון שכטמן ושני ארץ ישראלים נוספים, ה'גדעוני' בהפלגה היה מנחם בן ימי (מעפיל שהוכשר לתפקיד בקורס לגדעונים שהתקיים במרסיי). הצוות השכיר כלל רב חובל ומספר ימאים מספרד.

ב-10 במרס הגיע לאנייה בא כוח הצירות הפנמית וביקש להסיר את הדגל, אנשי המוסד שכנעו את הנציג לדחות את המעשה ב-24 שעות והורו את האנייה להפליג

¹ http://www.faktaomfartyg.se/samuel_gustaf_hermelin_1876.htm

² האניה 'המעפיל האלמוני' נרכשה גם היא על ידי אותה חברה פנמית.

³ ראו להלן 'המעפיל האלמוני'.

⁴ בן ימי סיפור המעשה עמ' 128

למחרת היום לנמל קלוי (Calvi) שבקורסיקה ולהמתין. ב-16 לחודש הרימה הספינה עוגן והפליגה מקלוי לנמל גליפולי כדי להצטייד במים.⁵

ב-21 במרס קיבלה האנייה הוראה להפליג לחוף מטפונטו לשם הגיעה בשעה 22:00 והטילה עוגן. בשל מספרם הגבוה של המעפילים ותקלות שונות ארכה ההעמסה שני לילות.⁶ האנייה יצאה לדרכה בשעה 04:00 ב-23 במרס 1947 ועל סיפונה 1,568 מעפילים, הנתיב תוכנן לעבור מצפון לכרתים, לאורך החוף הטורקי מצפון לקפריסין ואז בפנייה דרומה לאורך חופי הלבנט.

בעיות היציבות החלו כבר ביציאה. המבנים שנוספו על הסיפון, הצטופפות המעפילים על הסיפונים העליונים והציוד הרב (רפסודות ההצלה בעיקר) שהועמס על גג המבנה גרמו לכך שמרכז הכובד של האנייה עלה יתר על המידה. האנייה אבדה מיציבותה ונטתה בחריפות בכל פעם לצד אחר. צריכת הפחם והמים שאוחסנו נמוך בבטן האנייה החמירה את הבעיה עוד יותר. המעפילים נדרשו לרדת אל בטן האנייה למרות הצפיפות והמחנק כדי להוריד את מרכז הכובד וכשזה לא עזר נזרקו לים רפסודות הצלה וציוד נוסף מגג הסיפון העליון.⁷ ביום שבת, ה-29 במרס בשעה 11:00 כשהייתה האנייה כ-20 מייל מדרום לכף אנדריאס שבמזרח קפריסין הופיע מטוס וחג מעל האנייה ובשעה 16:00 אחרי הצהריים הגיעה המשחתת 'צ'אריטי' לקרבת האנייה.⁸ נטייתה של האנייה נראתה למפקד ה'צ'אריטי' מסוכנת ביותר.⁹ לשאלות הראשונות שהושמעו ברמקולים הונף באנייה דגל ישראל והמעפילים פרצו בשירת התקווה. מפקד ה'צ'אריטי הציע למעפילים עזרה אך הצעתו נדחתה. בשעות הערב כשהייתה הספינה מול חופי לבנון הגיעה לאזור המשחתת 'היידון' בפיקודו של סגן אלוף מאולם (Commander J. Mowlem). שתי המשחתות ליוו את האנייה ממרחק, המפקדים חששו שמראה המשחתות מקרוב יגרום למעפילים לעלות לסיפון בהמוניהם ולסכן בכך את יציבותה של האנייה.¹⁰

במהלך הלילה החמירה נטיית האנייה, עקב הזווית חדרו מים לחדר המכונות ודוד הקיטור כבה. עתה נותרה הספינה ללא יכולת תנועה וגם ללא יכולת להפעיל את המשאבות (המשאבות פעלו מכוח המנוע).

⁵ אמ"ה דוח מפקד האניה פבי גבר (חסיד)

⁶ אמ"ה דו"ח חסיד

⁷ אמ"ה חסיד

⁸ ניניאן – פטרול, עמ' 100.

⁹ דו"ח מפקד האנייה

¹⁰ ניניאן- פטרול, עמ' 100.

בצהריי ה-30 בחודש החליט פבי גבר, המפקד, לשדר S.O.S (קריאה בתדר בין לאומי - לעזרה).¹¹ קריאה זו נקלטה בתחנת המשטרה הימית בחיפה והועברה לידיעת המשחתות.

המשחתות חזרו אל האנייה והציעו עזרה, עתה נתקבלה הצעתן בברכה, לא לפני שמכשיר הקשר ודפי הצופן נזרקו לים, מרגע זה נותק הקשר בין האנייה ובין תחנת המוסד בתל אביב.

צוות בקרת נזקים מהמשחתת 'היידון', ועמו ציוד מתאים וגם משאבה רבת עצמה, עלה לאנייה והחל בשאיבת המים. במקביל נאטמו מחיצות ונסגרו דלתות אטימה. צוות ההשתלטות של ה'היידון' על גם הוא לאנייה וסייע בהורדת המעפילים אל הסיפונים התחתונים אך המצב לא השתפר. אחרי הצהריים הצטרפו ללוויי הפריגטה 'ברידיס ביי' ושולת המוקשים 'אוקטביה', משימת היירוט הפכה למעשה למשימת הצלה, האנייה הייתה בסכנה אמיתית.

לבקשת המפקד האנייה הועברו חלק מהמעפילים אל הספינות הבריטיות, המשחתת 'צ'אריטי' העלתה על סיפונה 556 מעפילים ו'אוקטביה' קלטה עוד 265 והעבירה אותם אחר כך לפריגטה. נטיית האנייה קטנה ל-12 מעלות וסכנת ההתהפכות פחתה. 'אוקטביה' נקשרה לחרטום האנייה והחלה בגרירתה לנמל חיפה. המעפילים שהועברו לאניות הצי זכו לשתייה חמה ולארוחה.

האנייה נכנסה לנמל בבוקר ה-31 במרס. אניות הגירוש 'אושן ויגור' ו'אמפייר ריוול' כבר המתינו בנמל, משלחת של מעפילים הודתה למפקד ה'היידון' על פעולת הצלה ועל היחס האנושי, מעפילים אחרים התנגדו לעליה לאניות הגירוש והמלחים הבריטים הפעילו נגדם רימוני גז. המפקד הבריטי העריך שנוכחותם של כתבים על הרציף היא שעוררה את המעפילים ומארגניהם להתנגד, לשיר בהפגנות ו להשמיע סיסמאות בדבר זכותם של היהודים על ארץ ישראל.¹²

מבצע הצלה של הספינות הבריטיות לא זכה לתהודה בתקשורת, אקורד הסיום לא הייה שונה מיתר הלכידות והגירושים והשימוש בגז הוא שהופיע למחרת בכותרות העיתונות העברית אך המעשה ראוי להיבחן במרחק הזמן.

מלוויי ה'מולדת' פנו ישירות למשחתות הבריטיות ובקשו עזרה, הבריטים נענו לקריאות המצוקה ולא התעלמו. על מקצועיותם של המלחים הבריטיים בפעולה אין צורך להכביר מילים, מן המפורסמות היא. קשה להתעלם מהפן האנושי בסיפור,

¹¹ אלכס דותן (שכט) סיפור המעשה עמ' 182

¹² ניניאן – פטרול, עמ' 101.

בהצלתה של האנייה 'מולדת', בטיפול בפצועים, ברעבים ובצמאים וביחס לנשים ובפרט לנשים הרות הפגינו המלחים הבריטים התנהגות התואמת בהחלט את סטריאוטיפ של הג'נטלמן הבריטי. כאשר מציבים את פעולת ההצלה על סרגל הזמנים של אירועי התקופה ניתן לראות שבליילה בו הועלו מעפילי המולדת על סיפוני אניות הצי שהצילו אותם פוצצו אנשי הלח"י אחד עשר מיכלי דלק בביתי הזיקוק בחיפה.

בספרו *The royal navy and the Palestine patrol* מתייחס סטיוארט ניניאן לאירוע:

The party arrived just as Zionist saboteurs set the refinery alight, with the loss of 16,000 tons of oil.¹³

ניניאן נוקט עמדה של היסטוריון ומתאמץ לא לבקר.

כך או כך אניות הגירוש יצאו כבר באותו יום לקפריסין, 664 מעפילים על סיפונה של 'אמפייר רייול' ו-906 מעפילים על סיפון ה'אושן ויגור'.¹⁴ מספר חולים ונשים הרות הושארו בחיפה ונשלחו למחנה המעצר בעתלית. למחרת הורדו המעפילים והועברו למחנה קראולוס, אניות הגירוש והמשחתת נשארו לעגינה מול חוף פמגוסטה.

¹³ ניניאן פטרול עמ' 101

¹⁴ הבוקר 1 אפריל 47 דף שער.